

פירוש רש"י למסכת ביצה מהדורה ביקורתית

ההדיר והוסיף מבוא והערות
אהרן ארנד

מוסד ביאליק • ירושלים

Rashi's Commentary on Tractate Beitza: A Critical Edition

by

Aaron Ahrend

עריכת הלשון: שרה המר

הספר יוצא לאור בסיוע
קרן סגן הנשיא למחקר, אוניברסיטת בר-אילן
הפקולטה למדעי היהדות, אוניברסיטת בר-אילן
מרכז נפתל לחקר התורה שבעל פה, אוניברסיטת בר-אילן
הקתדרה על שם ליבין, אוניברסיטת בר-אילן
קרן בית שלום, קיוטו, יפן
קרן משפחת איזנברג

קרן יהושע רבינוביץ
לאמנויות תל אביב
YEHOOSHUA RABINOVICH
TEL AVIV FOUNDATION
FOR THE ARTS

מסת"ב 978-965-536-407-1 ISBN

כל הזכויות שמורות למוסד ביאליק • ירושלים, תשפ"ד

סדר ועימוד: רונית גלעד

הדפסה וכריכה: פרינטיב בע"מ, ירושלים

Copyright by the Bialik Institute, Jerusalem 2023

www.bialik-publishing.co.il

Printed in Israel

תוכן העניינים

9	הקדמה
	מבוא
13	פרק ראשון: בעלות רש"י על הפירוש למסכת ביצה
18	פרק שני: זמנו של הפירוש למסכת ביצה
26	פרק שלישי: עדי הנוסח של הפירוש למסכת ביצה ויחסם זה לזה
62	פרק רביעי: תוספות בעדי הנוסח של הפירוש
71	פרק חמישי: נוסח פירוש רש"י בספרי הראשונים
77	פרק שישי: נוסח פירוש רש"י המובא על הלכות הרי"ף
85	פרק שביעי: פירוש רש"י ונוסח התלמוד
91	פרק שמיני: חיבורים וחכמים הנזכרים בפירוש רש"י
95	פרק תשיעי: שונות
	הלעזים, הלכה ומנהג וריאליה בפירוש רש"י, דיבור המתחיל, התרשים בדף יא ע"א, תיקוני הצנזורה, הכותרות: מתני', פיס', גמ', מילוי השורה
110	פרק עשירי: עקרונות המהדורה הפנים, שינויי הנוסח, הפירוש, הפתיחות לפירוש רש"י, קיצורים וסימנים
121	גוף החיבור
519	נספח: קטעי פירוש רש"י במקצת עדי נוסח מקור ז (קטעים), מקור 1ז (קטעים), מקור ח (קטעים), מקור י (קטעים), מקור ל, מקור מ, מקור ס, מקור צ (קטעים)

	ביבליוגרפיה
599	ספרי המקור
600	גאונים וראשונים
603	אחרונים על מסכת ביצה
606	אחרונים אחרים
607	מחקרים
620	כתבי היד
623	מפתח המקורות
636	מפתח כללי
645	מפתח הלעזים

הקדמה

פירוש רש"י לתלמוד מהווה כלי עזר יסודי להבנת התלמוד בכל מרכזי התורה בישראל כבר למעלה מתשע מאות שנה. ישנה חשיבות בפרסום מהדורה ביקורתית של פירוש רש"י לכל המסכתות שפירש, וזאת משלושה נימוקים. ראשית, נוסח הדפוס המצוי כיום מבוסס על נוסח הדפוס הראשון שזמנו לפני למעלה מחמש מאות שנה ועל נוסח הדפוסים הבאים אחריו. בנוסח המצוי נפלו שינויים לעומת הפירוש המקורי שיצא מתחת ידו של רש"י, הן כאלה שכבר היו בדפוס הראשון והן שחדרו מאוחר יותר. שינויים אלה עשויים להיות משמעותיים להבנת דברי רש"י, ומשום כך קיים צורך להגיע לנוסח מדויק יותר של הפירוש, נקי מכל השינויים והשיבושים שחלו בו במשך הדורות. את זאת ניתן לעשות באמצעות השוואת עדי הנוסח של הפירוש זה לזה וניתוח ההבדלים ביניהם. שנית, ישנם לעיתים חילופי נוסח בין העדים העשויים לסייע בהבנת דברי רש"י, שכן יש שעד נוסח אחד מבהיר משמעותו של נוסח אחר ויש בכך סוג של פרשנות. ושלישית, המהדורה מציגה לפני הלומד את הנוסחים השונים, וכך יכול הוא לברר אם הנוסח שהוא מכיר תקין או שישנה מסורת של נוסח אחר באחד העדים.

פירוש רש"י למסכת ביצה נשתמר בכתבי יד רבים יותר מכל פירושי רש"י למסכתות התלמוד. בספריות ברחבי אירופה ובארצות הברית ישנם שמונה כתבי יד המכילים את כל הפירוש או את רובו; כתב יד כמעט שלם המורכב משילוב של שני כתבי יד חלקיים, ודפוס קדום שלם. מצויים גם שמונה כתבי יד ודפוס קדום המכילים קטעים קצרים מהפירוש. עדי הנוסח הם מהמאות הי"ג-הט"ו. נוסף על כל אלה, קטעים מהפירוש מצוטטים בפירוש רש"י המובא ברי"ף, בספר עין יעקב ובחיבורי הקדמונים על המסכת. בחיבור זה נעשה ניסיון צנוע להגיש ללומד מהדורה ביקורתית של פירוש רש"י למסכת ביצה, המציעה נוסח נקי ומדויק יותר של הפירוש מזה שבגמרות המודפסות כיום. המהדורה מנסה להתחקות אחר הנוסח האותנטי של הפירוש מתוך בחינת עדי הנוסח המצויים לפנינו. הספר מורכב משני חלקים. החלק הראשון הוא המבוא, בו תוארו עדי הנוסח ונדונו היבטים שונים הקשורים בפירוש רש"י למסכת ביצה. החלק השני הוא המהדורה, והיא כוללת את גוף הטקסט (הפנים), מדור שינויי הנוסח המבוסס על כל עדי הנוסח הישירים, ומדור נוסף ובו הערות המוקדשות לתולדות הנוסח של הפירוש וכן הערות פרשניות הנוגעות להבנת דברי רש"י. לשם פענוח מדויק של הכתב בעדי הנוסח השגנו צילומים איכותיים שלהם. את כתבי היד פרנקפורט דמיין וטוריני,

[9]

הקדמה

המטושטשים בחלקם, בחנו במקור. אמרה הנאמרת בבדיחותא, שיש המייחסים אותה לר' יהונתן אייבשיץ, היא שכמו שישנה ביצה קשה וישנה ביצה רכה, והדבר תלוי איך מבשלים אותה, כך הוא גם לגבי מסכת ביצה: היא יכולה להיות מסכת קשה או מסכת קלה, תלוי איך לומדים אותה. אנו תקווה שהספר ישמש הן את חוקרי רש"י ופירושו לתלמוד הן את כלל הלומדים, ויקל עליהם בהבנת דברי רש"י על מסכת זו או בבחינת נוסח דבריו. במתכונת דומה לספר זה פרסמנו בעבר מהדורות ביקורתיות של פירוש רש"י למסכתות מגילה, ראש השנה וסוכה.

תודתי נתונה בזאת למורי פרופ' יעקב ש' שפיגל על שניאות בחפץ לב לסייעני בכל עת בהערותיו החשובות. גם ד"ר יעקב פוקס ייזכר לטוב.

הוצאת מוסד ביאליק קיבלה על עצמה להוציא לאור את הספר. תודה מיוחדת לראש הוועדה המדעית של המוסד, פרופ' משה בר-אשר. האחראית על ההוצאה לאור, גב' אורית ורטהים-אלירז, טיפלה במסירות בהבאת הספר לדפוס.

ואלה אשר תמכו בהוצאת הספר: קרן משפחת איזנברג בראשות ר' שלמה איזנברג; קרן בית שלום; הפקולטה למדעי היהדות באוניברסיטת בר-אילן בראשות פרופ' שמואל רפאל; המרכז לחקר התורה שבעל פה ולהפצתה על שם ר' אברהם משה נפתל ורעייתו חסיה לבית יפה ז"ל בראשות פרופ' דוד הנשקה; הקתדרה על שם ליבין בראשות פרופ' ארנון עצמון; ד"ר דוד וימימה יסלזון; מר אלי גנאור; ידידי ד"ר יהודה אריה ואסתר אלישבע אלטשולר, ואחרון חביב בן דודי פרופ' יצחק אֶהָרֶן. יבורכו כולם ממעון הברכות.

הספר מוקדש לרבתי היקרים שזכיתי ללמוד מהם בעבר: הרב אריה בינה, ראש הישיבה התיכונית 'נתיב מאיר' בירושלים, והרב יהודה עמיטל והרב אהרן ליכטנשטיין, ראשי ישיבת ההסדר 'הר עציון' באלון שבות. יהי זכרם ברוך.

אהרן ארנד

ב"ה, תמוז תשפ"ג
המחלקה לתלמוד
אוניברסיטת בר-אילן